

QO‘QON DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI
ILMIY XABARLARI
(2025-yil 1-son)

SAN‘ATSHUNOSLIK
ART HISTORY

O‘ZBEK ESTRADA MUSIQA SAN‘ATIDA GARMONIK TUZILMA VA RITMIK QONUNIYATLAR: TAHLIL, MUAMMOLAR

Saydaxmedova Umida Muxammadamin qizi
O‘zbekiston davlat konservatoriyasi huzuridagi
Botir Zokirov nomidagi Milliy estrada san‘ati instituti
“Kompozitorlik va aranjirovka“ kafedrası
1-bosqich magistranti

Ilmiy rahbar: professor Muxammadjon Otajonov

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek estrada musiqa san'atida garmonik tuzilma va ritmika uyg'unligi masalasi tahlil qilinadi. Maqolada, garmonik tuzilma va ritmikaning o‘zaro bog‘liqligi, musiqiy vaqt-fazo qonuniyatlari, shuningdek, o‘zbek estrada musiqa janrining ilmiy tahlili va rivojlanish yo‘llari haqida so‘z boradi. Garmonik tuzilma va ritmika, musiqaning turli darajalaridagi qonuniyatlarni o‘rganish orqali, estrada musiqa san'atining yangi bosqichlari va kelajakdagi tadqiqot istiqbollari alohida e‘tibor qaratiladi. Maqola o‘zbek estrada san‘ati, uning rivojlanishi, xalq musiqasi va zamonaviy musiqiy yondashuvlarning uyg'unlashuvi haqida chuqur ilmiy tahlil taqdim etadi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek estrada musiqasi, garmonik tuzilma, ritmika, musiqiy vaqt-fazo, intonatsiya jarayoni, estrada san'ati, musiqa tahlili, ritmik qonuniyatlar, zamonaviy musiqiy yondashuvlar, ilmiy tadqiqotlar.

Аннотация: В статье рассматривается вопрос гармонической структуры и ритмического согласования в узбекском эстрадном музыкальном искусстве. Оценивается взаимосвязь гармонической структуры и ритмики, музыкальные временнопространственные закономерности, а также научный анализ и пути развития узбекской эстрадной музыки. Изучение гармонической структуры и ритма через выявление закономерностей на различных уровнях музыкальной ткани позволяет рассматривать эстрадное искусство в новых аспектах. В статье представлено глубокое научное исследование узбекской эстрадной музыки, ее эволюции, связи с народной музыкой и интеграции современных музыкальных подходов.

Ключевые слова: Узбекская эстрадная музыка, гармоническая структура, ритмика, музыкальное время-пространство, интонационный процесс, эстрадное искусство, музыкальный анализ, ритмические закономерности, современные музыкальные подходы, научные исследования.

Annotation: This article explores the harmonic structure and rhythmic coherence in Uzbek pop music. It examines the interconnection of harmonic structure and rhythm, musical time-space laws, as well as the scientific analysis and development trends of Uzbek pop music. By analyzing harmonic structure and rhythm through the identification of laws at various levels of musical texture, the study offers a fresh perspective on pop music as an evolving art form. The article provides a profound scholarly analysis of Uzbek pop music, its development, its relationship with folk music, and the integration of contemporary musical approaches.

Keywords: Uzbek pop music, harmonic structure, rhythm, musical time-space, intonation process, pop art, music analysis, rhythmic patterns, contemporary musical approaches, scientific research.

KIRISH

O‘zbek estrada musiqa san’atida garmonik tuzilma va ritmika uyg‘unligi jihatlarini o‘rganish, keng ma’noda intonatsiya jarayonining tashkil etilishi bilan bog‘liq masalani qamrab oladi. Albatta, garmonik tuzilma va ritmika hodisalarni tahlil qilish faqat musiqaning ayrim tomonlarini oydinlashtiradi (bu yondashuv faktura, tembr, dinamika va boshqalar kabi vositalarni o‘z ichiga olmaydi), ammo shu bilan birga, u ritmning balandlik bilan bog‘liqligini – musiqaning eng muhim jihatlaridan birini — yoki boshqa so‘zlar bilan aytganda, vaqt va fazo parametrlarining musiqiy jarayon bilan bog‘liqligini hisobga oladi.

Vaqt va fazo masalalari adabiyot va san’atda bugungi kunda ko‘plab olimlarni o‘ziga jalb qilmoqda. Shunday muammolar doirasida ushbu tadqiqotning asosiy vazifasi ham yotadi, uni aniq shaklda quyidagicha ifodalash mumkin: muayyan vaqtda chiziqda (melodiya, ritm) va vertikalada (garmoniya, akkordlar) ma’lum tovushlarning paydo bo‘lishini tartibga soluvchi qonuniyatlarni izlash, xalq qo‘shig‘ining garmonik tuzilma va ritmika tashkilotining qonuniyatlarini aniqlash. Shu fikrni falsafaning kategoriyalar tizimida ifodalashda esa, "musiqiy vaqt" yoki aniqrog‘i, "musiqiy vaqt-fazo" qonuniyatlarini izlash haqida gapirish mumkin. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, umumiy qarashda o‘zbek estrada san’ati haqida ilmiy tadqiqotlar juda kam, muammolar esa cheklangan tahlil qilinadi. Hattoki mavjud tahlillarga oid mualliflar ham professional jihatdan yetarlicha bilim va ko‘nikmalarini to‘liq namoyon eta olmagandek. Buning asosiy sababi, ehtimol, yurtimizga chet eldan kirib kelgan mazkur san’at turining hali to‘liq va chuqur o‘rganilmaganligidir.

Estrada san’ati ildizlari mustahkam o‘rnashgan va bu musiqa turi rivojlangan mamlakatlarda, ancha vaqt avval, professional san’at turiga aylangan. Ularning ilmiy yondashuvga asoslangan faoliyatlari esa o‘z natijasini berib, bu janrning keng tarqalishiga zamin yaratgan. Shuningdek, o‘zbek estrada san’ati nafaqat musiqa janri sifatida, balki uning jamiyatga va xalqqa ta’siri nuqtai nazaridan ham alohida o‘rganishni talab etadi. Ushbu musiqa turi xalq orasida keng tarqalgan bo‘lsa-da, uning ilmiy tahlilini chuqurlashtirish, uning rivojlanish jarayonini tahlil qilish va yangi yondashuvlar ishlab chiqish zarurati hali to‘liq

amalg oshirilmagan. Bu san'atning yangi bosqichlarida o'ziga xos o'zgarishlar va rivojlanish yo'llarini kashf etish uchun yanada kengroq va chuqurroq tadqiqotlar o'tkazish muhimdir.

O'zbekistonda o'zbek estrada san'ati va unga bo'lgan qiziqish va e'tibor kun sayin ortib bormoqda. Bu esa ilmiy izlanishlarga bo'lgan talabni oshirib, ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlarning ko'payishiga sabab bo'lmoqda. Garchi estrada san'ati haqida ilmiy ishlar yetarlicha ko'p bo'lmasa-da, bu borada ba'zi tadqiqotlar mavjud. Bularning 80 foizi o'zbek estrada san'atining o'ziga xos xususiyatlariga bag'ishlangan.

ADABIYOTLARNING TAHLILI

O'zbek estrada san'ati, ayniqsa qo'shiq janri, ilmiy tadqiqotlar markazida alohida o'rin tutadi. O'zbek musiqashunoslaridan bir qator taniqli mutaxassislar o'zbek estrada san'atini ilmiy jihatdan o'rganishga hissa qo'shganlar. Masalan, O.Bekov, S.Vohidov, S.Amanmurodova, L.Yusupov, D.Mullaajonov, G.Tursunova, N.Amanova, S.Gilyov, T.Sedykh kabi ilmiy xodimlar estrada san'atiga oid tadqiqotlar olib borganlar. Ular o'z ilmiy ishlarida estrada musiqasining turli jihatlarini, uning rivojlanish yo'llarini va o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilishgan. O.Bekovning «Zamonaviy o'zbek estrada qo'shig'i o'zbekiston musiqa madaniyati kesimida» nomli ilmiy tadqiqoti esa o'zbek estrada san'ati tarixining shakllanishi va rivojlanish bosqichlariga alohida e'tibor qaratadi.

Ushbu ishda o'zbek estrada san'ati qanday shakllangan, uning ijtimoiy va madaniy muhit bilan qanday bog'liqligi tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi o'zbek estrada san'ati sohasidagi ilmiy bilimlarni chuqurlashtirish, uning tarixiy rivojlanish jarayonini o'rganish hamda xalqaro miqyosda o'zbek estrada san'ati nufuzini oshirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqishdir. Bundan tashqari, o'zbek estrada san'ati faqat musiqiy janr sifatida emas, balki keng madaniy-kreativ kontekstda ham o'rganilmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotchilar o'zbek estrada san'atining xalqqa ta'sirini, uning milliy musiqaga qo'shgan hissasini hamda zamonaviy musiqiy yondashuvlar bilan qanday uyg'unlashganligini o'rganishga alohida e'tibor berishmoqda. Ushbu ilmiy izlanishlar natijasida o'zbek estrada san'ati yanada boyib, yangi bosqichlarga ko'tarilishi, uning ilmiy va madaniy ahamiyatini yanada oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqotning nazariy jihatlarini kengaytirishda albatta muhokama qilinishi lozim bo'lgan asosiy tushunchalardan biri — garmoniya tushunchasidir. Hammaga ma'lumki, «garmoniya» so'zi o'zbek tilida «muvozanat» yoki «tartib» ma'nosini anglatadi.

Musiqada bu muvozanat, ayniqsa, tonlarning bir vaqtda (garmonik) tovush berishida, ya'ni haqiqiy intervallar va akkordlar tizimida, o'zini aniq ko'rsatadi. Garmoniya shuningdek akkordlar va garmonik intervalarning ketmaketligi orqali ham o'z ifodasini topadi. Akkordning garmonik ifodasi tushunchasi o'zaro sinonim sifatida ishlatiladi, lekin «garmoniya» tushunchasini faqat «haqiqiy akkord» yoki «haqiqiy tovushlar» bilan cheklash noto'g'ri bo'ladi, chunki haqiqiy akkord (tovushlar) — bu garmoniya ifodalashining mumkin bo'lgan fakturaviy shakllaridan biridir.

Shuningdek, garmoniya tushunchasi melodik chiziqda ham mavjud bo‘lishi mumkin. Masalan, bu garmoniya, melodiyaning muayyan akkord tovushlaridan o‘tib ketishi paytida, maxsus metro-ritmik vaziyatda namoyon bo‘ladi. Bunday holatda garmoniya real tovushlar shaklida emas, balki ba’zi ideal (falsafiy ma’noda ideal) konstruksiyalarda namoyon bo‘ladi. Bu holatda, ideal garmoniyani aniqlash juda oson: akkordlar, real tovushlar bo‘lmasa ham, chiziqda yaqqol ko‘rinadi. Ammo ba’zida ideal garmoniya yashirin (latent) holatda bo‘lishi mumkin, va uni aniqlash uchun maxsus tahliliy harakatlarni amalga oshirish zarur.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ushbu ishda garmoniya tushunchasining yashirin holatini aniqlashga alohida e’tibor qaratiladi. Shu munosabat bilan, bu yerda «garmoniya» atamasi «haqiqiy tovush» yoki «haqiqiy akkord» ma’nosidan kengroq ishlatiladi: «garmoniya» – bu tonlarning balandligi bo‘yicha muvozanat (tartib, moslik), va bu muvozanat aniq shakllarda – real va ideal konstruksiyalarda, tovushlarda va ularning ketmaketliklarida o‘zini ko‘rsatadi. Real va ideal garmoniyalarning o‘rtasidagi munosabatlarni ladofunksional jihatdan tasniflash uchun musiqiy nazariyadagi klassik professional musiqa o‘rganish jarayonida shakllangan terminologiya asosida yondashiladi.

Bunday yondashuv musiqachilar uchun intonatsion jarayonning lad xarakterini tushunishni osonlashtiradi va shu bilan birga o‘zbek xalq va maqom, bastakorlik musiqasining asoslaridagi birlashganlikni ochib beradi. Bu, o‘z navbatida, musiqiy san’atning turli tarmoqlaridagi bir-birini to‘ldiruvchi va uyg‘unlashgan jarayonlarni tushunishga yordam beradi. 20-asr musiqashunosligida «ritm» tushunchasini keng va tor ma’nolarda ishlatish odat tusiga kirgan. Jahon musiqiy olamida ham ritmning tor ma’nosi, odatda, «tovushlarning davomiyligi ketmaketligi, ularning balandligidan chalg‘itishi» deb tushuniladi. Bunday ta’rifni shuningdek, «ritm davomiylilik naqshiga mos keladi» degan ta’rif bilan solishtirish mumkin. Musiqada ritm esa, aynan shu ma’noda, «qabul qilingan oqim shakli» deb talqin qilinadi, ya’ni har qanday jarayonlarning vaqtida tartibga solingan harakatlari sifatida tasvirlanadi.

Yana bir bor eslatib o‘tish joizki, ritm ilmining murakkabligi sabablaridan biri, ritm tushunchasining turli ilmiy kontekstlarda qo‘llanilishi va uning ilm-fan uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lishidadir. Musiqashunoslik doirasida esa ritm tushunchasi aniqroq va turli darajalarda tahlil qilinadi. Tor tushuncha deb ataladigan narsani aniqlash qiyin emas: «ritm» tushunchasi uning bir darajali talqini bilan bog‘liq, bu talqin esa, aslida, musiqa davomida individual tovushlarning davomiyligini tashkil qilishni anglatadi.

Bu ta’rifda tovushning balandligi, davomiyligi, tembri va boshqa ko‘plab omillar ham inobatga olinadi. Ritmni musiqa to‘qimalarini tahlil qilishda ko‘plab darajalar orqali o‘rganish mumkin. U nafaqat uyg‘unlik va tembr tashkilotida, balki motivatsion intonatsiyaning joylashuvida ham o‘z ifodasini topadi. Shu bilan birga, ushbu tahlil jarayonida bir qator savollar yuzaga keladi: bu darajalarni qanday aniqlash, qanday tahlil qilish va ular o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni qanday tushunish kerak? Bu savollar musiqiy tahlilni yanada chuqurlashtirishni talab

qiladi va ritmning mukammal tahlili orqali musiqa jarayonlarining turli jihatlarini yanada to‘liqroq anglashga imkon yaratadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Shunday qilib o‘zbek estrada san’atida garmonik tuzilma va ritmika uyg‘unligi subkategoriyasining keng ma’nosi, musiqa to‘qimasining turli darajalarida namoyon bo‘ladigan garmonik qonuniyatlarning takrorlanish prinsiplari ustida e’tiborni jamlashni nazarda tutgan holda albatta o‘zbek milliy musiqa san’ati, xususan maqomlar ilmini, an’anaviy musiqani chuqur o‘rganish lozim. Shu sababli, garmonik tuzilma va ritmika uyg‘unligining tabiati ko‘p darajali tahlil texnikalariga moyil ekanligi tabiiydir.

Bunday tushuncha, yangi davr san’ati bilan yanada chuqurroq bog‘lanadi, chunki ushbu subkategoriyani o‘rganayotgan barcha tadqiqotchilar asosan aynan shu material asosida ishlagan. Bu yerda garmonik tuzilma va ritmika uyg‘unligini o‘rganish, takt tizimi va gomofon garmoniyasi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘lanish muammolariga yaqinlashgan. Ammo aynan shu umumlashtirishlar chet el ilmiy ishlarida amalga oshirilmagan yoki ularni tonallik musiqasining barcha davrlariga taalluqli qat’iy qoidalar sifatida mutlaq holga keltirishga urinishlar mavjud.

Shuni yana bir bor ta’kidlash joizki, chet el va o‘zbek milliy musiqa san’ati, estradasi ilmi orasidagi o‘zaro aloqalar va o‘zaro ta’sir muammolari yanada kengroq mavzuni ko‘taradi (bizning joriy maqolamizdan ancha kattaroq), bu esa alohida chuqur o‘rganishni talab qiladi. Shunday qilib, o‘zbek estrada san’atida garmonik tuzilma va ritmika uyg‘unligini o‘rganish istiqbollari hali to‘liq ochilmagan deb aytish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR Ro‘YXATI

1. Sh.M. Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. T.o‘, 2017.
2. o‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-sonli qarori. www.lex.uz, 2009.
3. N. Abdullaev. o‘zbekiston san’ati tarixi. Toshkent, 2007.
4. Lola Abidova. Jaz tarixi. Toshkent, 2007.
5. Galatskaya. Xorijiy mamlakatlar musiqasi. Toshkent, 2006.
6. Z. Yunusova. Musiqa o‘qitish metodikasi.
7. Vetlugina, N.A. Razvitie muzikal'nix sposobnostey doshkolnikov v prosesse muzikal'nix igr. M.: APN, 1988, -247 str.